DOI: 10.48305/jims.v44.i875.1521

مجله دانشکده پزشکی اصفهان — سال چهل و چهارم/شماره‌ی ۸۷۵/هفته‌ی دوم مهر ۱۴۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۵ — تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۰۶ — تاریخ چاپ: ۱۴۰۵/۰۷/۱۵

ضرورت بازخوانی و بهره‌گیری از میراث پزشکی ایران و اسلام در آموزش پزشکی نوین

محمود ایوبی[۱]، وحید عابدین‌پور[۱]

نامه به سردبیر

چکیده

مقدمه: هدف این نوشتار، جلب توجه جامعه علمی و سیاست‌گذاران آموزش پزشکی به اهمیت حیاتی گنجاندن مباحث غنی تاریخ، فرهنگ و تمدن پزشکی ایران و اسلام در سرفصل‌های آموزشی رشته پزشکی است. وضعیت کنونی، که تنها به یک درس عمومی گذرا محدود شده، دانشجویان را از درک جامع ریشه‌های علمی حرفه خود و بهره‌گیری از تجربیات گران‌بهای گذشتگان در حل چالش‌های سلامت معاصر بازمی‌دارد.

روش‌ها: رویکرد این نوشتار، رویکردی تحلیلی- استنتاجی مبتنی بر ارزیابی شکاف‌های آموزشی موجود در برنامه‌های درسی فعلی است. این تحلیل با استناد به پژوهش‌های پیشین در زمینه اهمیت تاریخ پزشکی و بررسی ظرفیت‌های بنیادین مراکز علمی شاخصی چون جندی‌شاپور و نوآوری‌های منحصربه‌فرد چهره‌هایی نظیر رازی و ابن سینا انجام شده است.

یافته‌ها: دستاوردهای پژوهش تأکید می‌کند که فقدان آموزش نظام‌مند میراث پزشکی، منجر به سطحی‌نگری در بینش دانشجویان، تضعیف هویت فرهنگی- علمی آنان و در نهایت، کاهش خلاقیت برای نوآوری‌های مبتنی بر دانش بومی شده است؛ در حالی که ظرفیت‌های عظیمی در این میراث نهفته است. گنجاندن هدفمند این میراث در دروس، فواید چندوجهی از جمله تقویت هویت، درک عمیق‌تر مبانی پزشکی و تربیت پزشکان جامع‌نگر و اخلاق‌مدار را به دنبال دارد.

نتیجه‌گیری: توجه به میراث پزشکی ایران و اسلام، نه تنها یک اقدام هویتی، بلکه یک ضرورت راهبردی برای تضمین کیفیت آموزش و پیشگامی علمی در حوزه سلامت کشور است. لذا پیشنهاد می‌شود که سیاست‌گذاران و نهادهای آموزشی مربوطه با اهتمام جدی، تغییرات ساختاری لازم را در سرفصل‌ها اعمال نمایند تا این گنجینه علمی به بستری نوآورانه و پیشران توسعه دانش پزشکی نوین در نسل‌های آتی تبدیل شود.

واژگان کلیدی: میراث؛ آموزش پزشکی؛ تاریخ پزشکی؛ هویت؛ نوآوری

ارجاع: ایوبی محمود، عابدین‌پور وحید. **ضرورت بازخوانی و بهره‌گیری از میراث پزشکی ایران و اسلام در آموزش پزشکی نوین.** مجله دانشکده پزشکی اصفهان ۱۴۰۵؛ ۴۴ (۸۷۵): ۱۵۲۱- ۱۵۲۵.

مقدمه

هدف این نوشتار، جلب توجه جامعه علمی و سیاست‌گذاران آموزش پزشکی به اهمیت حیاتی افزودن مباحث غنی تاریخ، فرهنگ و تمدن پزشکی ایران و اسلام در سرفصل‌های آموزشی رشته پزشکی است. این میراث نه تنها از جنبه تاریخی و باستان‌شناختی ارزشمند است، بلکه می‌تواند الهام‌بخش رویکردهای نوین و جامع‌نگر در پزشکی معاصر باشد و دریچه‌ای نو به سوی حل چالش‌های امروزین سلامت بگشاید. لازم به ذکر است که در حال حاضر، دانشجویان پزشکی تنها در قالب ۲ واحد از دروس عمومی گروه معارف اسلامی، یعنی درس «تاریخ فرهنگ و تمدن ایران و اسلام»، به صورت گذرا با گوشه‌هایی از این مباحث آشنا می‌شوند. اما این میزان از آموزش، به هیچ عنوان برای آشنایی عمیق دانشجویان پزشکی با ریشه‌ها و پیشینه غنی رشته‌شان کافی نیست. هر رشته از رشته‌های پزشکی و هر درس تخصصی آن، می تواند ریشه و پیشینه‌ای در تاریخ تمدن ایران و اسلام داشته باشد که باید در ابتدای دروس تخصصی، به شکلی مستدل و جامع مورد واکاوی قرار گیرد.

پیشینه تحقیق

اهمیت جایگاه تاریخ پزشکی در نظام آموزش پزشکی، موضوعی است که از دیرباز مورد توجه پژوهشگران بوده است. پس از جنگ جهانی دوم، تحقیقات متعددی با عناوینی نظیر «نقش، کارکرد و اهمیت تاریخ پزشکی در آموزش پزشکی» و «جایگاه تاریخ در

۱- گروه معارف اسلامی، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

نویسنده‌ی مسؤول: وحید عابدین پور: گروه معارف اسلامی، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

Email: vahidabedy@med.mui.ac.ir

آموزش پزشکی» (۱، ۲) به این مسأله پرداخته‌اند که نشان‌دهنده عمق و گستردگی این دغدغه علمی است. بررسی مطالعات پیشین در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که محققان از زوایای گوناگونی به ضرورت آموزش تاریخ در برنامه‌های درسی پزشکی نگریسته‌اند. این مطالعات، جنبه‌هایی چون پیام اخلاقی تاریخ پزشکی برای پزشکی مدرن (۲)، اهمیت آن برای دانشجویان پزشکی (۳)، و بازآفرینی جایگاه تاریخ در آموزش پزشکی (٤، ٥) را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند. تداوم و استمرار این تحقیقات بر لزوم پرداختن به این بعد آموزشی و وجود یک دغدغه بنیادین در این زمینه تأکید دارد.

در همین راستا، عابدین‌پور و سمائی (٦) در پژوهش خود بر ضرورت اتخاذ رویکرد هویتی در دروس عمومی دانشگاه‌ها، به ویژه درس فرهنگ و تمدن ایران و اسلام، با تمرکز بر دانش و حرفه پزشکی و در چارچوب آموزش دانشگاه‌های علوم پزشکی تأکید کرده‌اند. این رویکرد، گامی مهم در جهت تقویت ارتباط دانشجویان با ریشه‌های فرهنگی و علمی حرفه خود محسوب می‌شود.

خلاء آموزشی ضرورتی برای بازنگری:

با وجود مجلات علمی و گرایش‌های تحصیلی متعدد با عناوینی همچون تاریخ پزشکی، طب سنتی و فرهنگ و تمدن ایران و اسلام که به موضوعات متنوع تاریخ پزشکی می‌پردازند، به نظر می‌رسد خلاءهای آموزشی قابل توجهی در زمینه انتقال مؤثر میراث پزشکی به دانشجویان این حوزه‌ها و نیز بهره‌گیری از آن در طب نوین وجود دارد. به عبارت دیگر، تحقیقات یا برنامه‌های مدونی برای ایجاد یا افزایش علقه‌های هویتی و بسترسازی برای نوآوری‌های علمی در نسل جوان، با تکیه بر این میراث غنی، تدوین نشده است. این شکاف، ضرورت پرداختن به این مسأله را بیش از پیش آشکار می‌سازد و مسیر را برای پژوهش حاضر هموار می‌کند.

متأسفانه، جایگاه این مباحث ارزشمند در دروس دانشگاهی پزشکی ایران به شدت کمرنگ است. فقدان آموزش کافی در این زمینه، دانشجویان را از درک جامع سیر تکاملی پزشکی و نقش پیشگامان آن محروم می‌سازد. این شکاف آموزشی می‌تواند به سطحی‌نگری در دیدگاه دانشجویان نسبت به سلامت، بی‌توجهی به ابعاد فرهنگی- اجتماعی آن، و در نهایت، کاهش کیفیت مراقبت‌های بهداشتی و درمانی در جامعه منجر گردد.

مزایای استفاده از میراث تاریخی در آموزش پزشکی:

افزودن مباحث مربوط به تاریخ پزشکی در برنامه‌های آموزشی رشته‌های علوم پزشکی، فواید چندوجهی و بنیادینی به همراه دارد که در ارتقاء کیفیت آموزش و تربیت پزشکان نقش بسزایی ایفا می‌کند. این فواید شامل موارد زیر است:

- تقویت هویت ملی و فرهنگی: آشنایی دانشجویان با پیشینه غنی و دستاوردهای تمدنی سرزمین خود در حوزه پزشکی، به تعمیق تعلقات ملی و تقویت هویت فرهنگی آنان کمک شایانی می‌نماید.
- درک عمیق‌تر از مبانی پزشکی: بسیاری از مفاهیم، نظریه‌ها و حتی روش‌های پزشکی نوین، ریشه‌هایی در دانش و تجربیات گذشتگان دارند. درک این سیر تکاملی و ریشه‌ها، بینشی جامع‌تر نسبت به مبانی علم پزشکی به دانشجویان می‌بخشد.
- الهام‌بخش نوآوری: مطالعه رویکردها، چالش‌ها و راه‌حل‌های ارائه شده توسط پزشکان برجسته در دوران‌های گذشته، به‌ویژه دوران طلایی ایران و اسلام، می‌توانند الهام‌بخش محققان و پزشکان معاصر برای یافتن راه‌حل‌های خلاقانه و نوآورانه در مواجهه با مسائل پزشکی کنونی باشد.
- تربیت پزشکان جامع‌نگر: تأکید بر جنبه‌های فرهنگی، اخلاقی و فلسفی پزشکی که در سنت‌های درمانی گذشته مورد توجه ویژه بوده است، به تربیت پزشکانی با دیدگاه فراگیرتر نسبت به سلامت و بیمار منجر می‌شود. این امر، پزشکان را از صرفاً متخصصان فنی به درمانگرانی متعهد، اخلاق‌مدار و دلسوز بدل می‌سازد.
- افزایش انگیزه و علاقه علمی: مطالعه تاریخ پربار پزشکی کشور و آشنایی با دستاوردهای دانشمندان برجسته، می‌تواند عاملی جذاب و انگیزه‌بخش برای دانشجویان باشد و شور و علاقه آن‌ها را به یادگیری، پژوهش و پیگیری مسیر علمی دوچندان سازد.
- الگوسازی علمی و اخلاقی: شناخت چهره‌های شاخص، نوآور و برجسته در تاریخ پزشکی، الگوهای ارزشمندی را برای دانشجویان فراهم می‌آورد تا مسیر علمی خود را با اقتدا به آنان و با هدف تکمیل دانش و رفع نواقص احتمالی، به درستی طی کنند.

مراکز علمی و پزشکی در دوران طلایی تمدن ایران و اسلام:

تاریخ پزشکی ایران و اسلام، گنجینه‌ای عظیم از سرمایه‌های اجتماعی، کانون‌های علمی و تألیفات گرانسنگ است که بخش قابل توجهی از میراث فرهنگی و تمدنی بشریت را تشکیل می‌دهد.

- مرکز جندی‌شاپور: این آکادمی پزشکی در جنوب غربی ایران، برای قرن‌ها مشعل‌دار دانش پزشکی در جهان بود. جندی‌شاپور نقش بی‌بدیلی در ترجمه آثار پزشکی دوران باستان به زبان عربی و انتقال آن به تمدن‌های اسلامی و غربی ایفا نمود. حارث بن کلده، از نخستین طبیبان بزرگ عرب، که دانش خود را در جندی‌شاپور آموخت و حتی مورد توجه پیامبر اسلام (ص) و دیگران قرار گرفت، نمونه‌ای از این میراث است.
- بیمارستان عضدی بغداد از جمله مراکز درمانی است که در زمینه تخصص‌گرایی و کیفیت ارائه خدمات درمانی، ساختار بیمارستانی، دقت در جذب و به کار گیری پزشکان، نظارت بر کیفیت درمان و همچنین در جذب و رشد دانشجویان پزشکی و پرورش

استادان نسبت به سایر مراکز مشابه قبل و بعد از خود شهرت یافت. عضد الدوله (۳۷۲ق) در زمان تأسیس بیمارستان بغداد، بیست و چهار طبیب را از سراسر قلمرو اسلامی جمع آوری و به بغداد دعوت کرد. عضدالدوله همچنین اقدام به ایجاد یا اصلاح سلسله مراتب بیمارستان نمود و اطباء، معالجان، ناظران، خزانه‌داران (امور مالی)، دربانان (بوّاب) و وکلا (نمایندگان حکومت) را در جایگاه مشخص خود قرار داد. تفکیک سمت‌ها، بخش‌ها و مراتب بیمارستانی به صورت غیر مستقیم زمینه ساز تعیین جایگاه اجتماعی پزشکان و تمایز آن ها از یکدیگر می‌شد.

سرمایه‌های انسانی در تاریخ پزشکی ایران و اسلام:

- خاندان‌های نامدار: خاندان‌هایی چون بختیشوع، ماسویه، ابوسهل نیلی و ابوسابور سهل بن سابور، تا قرن پنجم هجری، با الهام از آموزه‌های جندی‌شاپور، به عنوان کانون‌های اصلی دانش و حرفه پزشکی شناخته می‌شدند.
- ابوالحسن علی بن ربن طبری (ابن ربن طبری): یکی از چهار طبیب بزرگ دوران خود؛ مؤلف «فردوس الحکمه»، نخستین دایره‌المعارف جامع پزشکی مسلمانان به زبان عربی.
- محمد بن زکریای رازی: ملقب به «شیخ کبیر» و «پدر طب تجربی»؛ مؤلف «الحاوی» که قرن‌ها معتبرترین مرجع طبی جهان اسلام بود. کتاب «فی الجدری و الحصبه» (رساله آبله و سرخک) وی، اولین اثر مدون در زمینه ایمن‌شناسی در جهان محسوب می‌شود.
- ابن سینا (شیخ الرئیس): چهره‌ای ماندگار در پزشکی جهان اسلام و غرب؛ کتاب «القانون فی الطب» وی تا قرن هفدهم میلادی، کتاب درسی اصلی پزشکی در دانشگاه‌های اروپا بود و اوج تلفیق دانش یونانی، هندی، ایرانی و نوآوری‌های اسلامی در پزشکی را به نمایش می‌گذارد.
- سید اسماعیل جرجانی: مؤلف «ذخیره خوارزمشاهی»، یک دائره‌المعارف پزشکی جامع به زبان فارسی، که اهتمام به نگارش علمی به زبان مادری و گسترش دانش پزشکی را نمایان می‌سازد.

علاوه بر این سرمایه‌های انسانی، بیمارستان‌های دوران اسلامی که مراکز آموزش و پژوهش نیز بودند، اهمیت اخلاق پزشکی، کشف و تولید انبوه داروهای گیاهی، تخصصی شدن دانش پزشکی و پیشرفت در شاخه‌های چشم‌پزشکی، روان‌درمانی، جراحی و کالبدشکافی، همگی فصولی درخشان از این میراث بی‌نظیر محسوب می‌شوند.

راهکارها و پیشنهادها:

به منظور احیای این میراث گرانبها در آموزش پزشکی، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- افزودن واحد درسی مستقل: ارائه ی دو واحد درسی با عنوانی چون "تاریخ پزشکی ایران و اسلام" در سرفصل دروس رشته پزشکی.
- تلفیق در دروس موجود: گنجاندن فصول یا بخش‌های مرتبط از تاریخ پزشکی در دروس تخصصی مربوطه؛ به عنوان مثال، اشاره به تاریخ کشف گیاهان دارویی در فارماکولوژی، یا پیشگامان جراحی در تمدن اسلامی در درس جراحی.
- برگزاری کارگاه‌ها و سمینارها: تشویق دانشگاه‌ها و مراکز درمانی به برگزاری منظم رویدادهای علمی با محوریت تاریخ و میراث پزشکی ایران و اسلام.
- حمایت از پژوهش‌های مرتبط: ترغیب اساتید و دانشجویان به انجام تحقیقات و پایان‌نامه‌ها در این حوزه و حمایت از انتشار نتایج آن‌ها.
- تولید محتوای آموزشی نوین: تهیه کتاب‌های درسی جامع، منابع آنلاین دسترس‌پذیر، پادکست‌ها و مستندات ویدئویی با کیفیت بالا در خصوص میراث پزشکی ایران و اسلام.

نتیجه‌گیری

توجه به میراث غنی پزشکی ایران و اسلام، نه تنها اقدامی فرهنگی و هویت‌بخش، بلکه ضرورتی علمی برای ارتقاء دانش، بینش و مهارت دانشجویان پزشکی محسوب می‌شود. این امر به تربیت پزشکانی جامع‌نگر، متعهد و آگاه به ریشه‌های تاریخی حرفه خود کمک شایانی خواهد کرد. لذا، از جامعه علمی و سیاست‌گذاران آموزش پزشکی کشور تقاضا می‌شود تا با جدی گرفتن این پیشنهادها، گام‌های عملی و مؤثری را برای ایجاد تغییرات لازم در سرفصل‌های آموزشی رشته‌ی پزشکی بردارند. احیای این میراث، سرمایه‌گذاری برای آینده‌ای روشن‌تر در عرصه سلامت کشور است.

References

1. Rosen G. The place of history in medical education. Bull Hist Med 1948; 22(5): 594–29.
2. Veith I. The function and place of the history of medicine in medical education. J Med Edu 1956 31(5): 303–9.
3. Wałeska-Siempińska M. The ethical message of the history of medicine as a guideline for modern medicine. Journal of Medical Ethics and History of Medicine 2000; 63(3-4): 97–101.
4. Cule J. Medical history for the medical student. Vesalius: acta internationales historiae medicinae 2004; 10(2): 52–4.

5. Steere-Williams J, Barr J, Clark CD, López RN. Remaking the Case for History in Medical Education. J Hist Med Allied Sci 2023; 78(1): 1–8.
6. Abedinpour V, Samaei M. Compilation of the History of Islamic Culture and Civilization with an Identity-Oriented Approach (with Emphasis on Knowledge and the Medical Profession). Proceedings of the Conference on Peer Models and Supporting Content for Islamic Studies Courses, Office of the Supreme Leader's Representative. (Shiraz, May 2023).

DOI: *10.48305/jims.v44.i875.1521*

Journal of Isfahan Medical School **Vol. 44, No. 875, 2nd Week, October 2026**

Received: 16.09.2025 Accepted: 28.08.2026 Published: 07.10.2026

The Imperative of Re-examining and Leveraging the Medical Heritage of Iran and Islam in Contemporary Medical Education

Mahmood Ayuobi[1], Vahid Abedinpoor[1]

Letter to Editor

Abstract

Background: The aim of this paper is to draw the attention of the scientific community and medical education policymakers to the critical importance of integrating the rich topics of the history, culture, and civilization of Iranian and Islamic medicine into the curriculum of medical schools. The current situation, limited to a brief general course, prevents students from comprehensively grasping the scientific roots of their profession and leveraging the invaluable experiences of past scholars to address contemporary health challenges.

Methods: The approach of this paper is an analytical-inferential method based on evaluating the existing educational gaps in the current curricula. This analysis is conducted by referencing prior research on the significance of medical history and by examining the fundamental capacities of prominent scientific centers such as Jundishapur, along with the unique innovations of figures like Rhazes and Avicenna.

Findings: The research findings emphasize that the lack of systematic education in medical heritage leads to superficial insights among students, the weakening of their cultural-scientific identity, and ultimately, a reduction in the creativity needed for innovations rooted in indigenous knowledge—despite the vast capacities inherent in this heritage. The purposeful inclusion of this heritage in courses yields multifaceted benefits, including identity reinforcement, a deeper understanding of medical fundamentals, and the cultivation of holistic and ethical physicians.

Conclusion: Focusing on the medical heritage of Iran and Islam is not merely an identity-based action but a strategic imperative to guarantee the quality of education and scientific leadership in the nation's health sector. Therefore, it is proposed that policymakers and relevant educational bodies seriously commit to implementing the necessary structural changes in the curricula so that this scientific treasure transforms into an innovative platform and a driving force for the development of modern medical knowledge in future generations.

Keywords: Heritage, Medical Education, Medical history, Identity, Innovation

Citation: Ayuobi M, Abedinpoor V. **The Imperative of Re-examining and Leveraging the Medical Heritage of Iran and Islam in Contemporary Medical Education.** J Isfahan Med Sch 2026; 44(875): 1521- 25.

1- Department of Islamic Education, School of Medicine, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran
Corresponding Author: Vahid Abedinpoor, Department of Islamic Education, School of Medicine, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran; Email: vahidabedy@med.mui.ac.ir